

יוסף פריאל

חלוקת פרשות השבוע בספר דברים

חז"ל קבעו לנו שהתורה נחלקת לחמישה חלקים, ושגור על לשוננו הביטוי "חמישה חומשי תורה"¹. עם זאת, הם אינם מנמקים חלוקה זו.² ניתן לראות שספר שמות שונה מספר בראשית, בכך שהוא עוסק יותר בעם הנבנה, לעומת ספר בראשית העוסק ביחידים.³ ניתן גם לראות שספר ויקרא הוא ספר חוקתי שכמעט אין בו אירועים, והוא אכן ממוקם כרונולוגית באותו הזמן שבו מסתיים ספר שמות ובאותו הזמן שבו פותח ספר במדבר.⁴ ספר במדבר דומה לשמות בכך שהוא עוסק בקורות העם, אך כשמו הוא מדבר על תקופה אחרת – תקופת ההליכה במדבר.

ספר דברים שונה מהותית מקודמיו משום שרובו הוא נאום. גם בו, כמו בספר ויקרא, אין כמעט אירועים,⁵ אולם השוני הגדול בינו ובין קודמיו הוא העובדה שלשונו היא לרוב בלשון "מדבר" ולא בלשון "נסתר", כפי שהיה נוסחם של החומשים הקודמים.

- * מוקדש לבני דוד, לרגל בר המצווה שיחול בשבת נצבים-וילך.
- 1 בבלי, מגילה טו ע"א; ירושלמי, סנהדרין י, א ועוד רבים.
 - 2 בבראשית רבה ג, ה מופיע הביטוי "חמשה חומשי תורה" ורמזיו שם. גם במדבר רבה יג, טז בסוף הדרשה יש התייחסות לחמישה דווקא. גם בפירוש לקח טוב לר' יהודה בן אליעזר מן המאה ה-י"א על שמות ג, טו מצאנו רמז שהה"א הראשונה בשם "אהיה אשר אהיה" (שם יד) רומזת לחמישה חומשי תורה.
 - 3 כך מסביר אברבנאל בתחילת הקדמתו לספר שמות. ראו א' שוטלנד (מהדיר), פירוש התורה לרבנו יצחק אברבנאל: שמות (מהדורת חורב), ירושלים תשנ"ט, עמ' 1.
 - 4 הן שמות מ, יז, הן ויקרא ט, א (ראו ספרי נשא מד) והן במדבר פרקים ז-ט עוסקים באחד לחודש הראשון הוא א' בניסן, היום שבו לרוב הדעות נחנך המשכן.
 - 5 אין אירועים מלבד קביעת ערי המקלט על ידי משה (ד, מא-מג), נושא שיובהר להלן בפרק ב, ותהליך הפרדה של משה מן העם עד למותו כפי המתואר לאורך פרשות ניצבים עד וזאת הברכה. חשוב עוד לציין: התאריך היחיד המוזכר בספר הוא א' בשבת, היום שבו פתח משה את נאומו (א, ג). בסוף הספר (לד, ח) יש אזכור כרונולוגי נוסף האומר שביכו את משה שלושים יום. מן התורה שבעל פה משתמע (בבלי, מגילה יג ע"ב), שמדובר בימים שבין ז' באדר, היום שבו מת משה, ל-ז' בניסן, היום שבו מתחיל יהושע (ראו יהושע א, ז) להכין את העם לקראת מעבר הירדן שיחול ב-י' בניסן (שם ד, ט).

הספר פותח בהצהרה: "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל" (א, א), ואחר כך משה מדבר ממש מגרונו שלו: "ויאמר ה' אלי" (שם כב). כך עוד פעמים רבות בספר.⁶

הגמרא בבבלי, מגילה לא ע"ב אומרת: "קללות שבמשנה תורה – פוסק. מאי טעמא? הללו – בלשון רבים אמורות, ומשה מפי הגבורה אמרן, והללו – בלשון יחיד אמורות, ומשה מפי עצמו אמרן". ומסבירים התוספות שם (ד"ה משה): "ברוח הקודש". על פי הסברם של בעלי התוספות לא ברור מה ייחוד יש בספר דברים, שהרי גם אותו אמר משה ברוח הקודש, כלומר מפי הגבורה, ומהי אם כן הסיבה שנוסח רובו של החומש הוא בלשון מדבר?

בא אברבנאל ומציע בפתיחתו לספר חידוש גדול:⁷

האמנם ענין הספר הזה ואמתתו הוא שמרע"ה אמר הדברים האלה וביאר המצוה שנזכרו פה לישראל לצורך פרידתו. ורצה הקב"ה אחרי שהשלים לאמרם לישראל, שיכתב בספר התורה כל זה כפי מה שאמרו משה. ואולי הוסיף בהם הגבורה טעמים ודברים בזמן הכתיבה. הנה אם כן, (אע"פ)⁸ שאמירת הדברים האלה לישראל היו ממרע"ה, לא היתה כתיבתה בספר התורה ממנו, כי הנה לא כתב הוא ע"ה אותם הדברים מעצמו, כי איך יכתוב דבר מעצמו בתורת הא-להים?! אבל כתיבת זה כלו היה מפי הגבורה ככל דברי התורה כי הסכים הקב"ה על ידו וישרו בעיניו דברי הציר הנאמן ולכן אמרם למשה וסידר כתיבתם על ידו. והוא, מפי הגבורה כתבם, לא מפי עצמו.

חידושו של אברבנאל הוא שאכן נוסח רובו של הספר הוא הנוסח שקבע משה, אלא שהקב"ה אישר את הנוסח ואמר לו לכתבו כפי שהוא עצמו אמרו ומכאן נוסחו הייחודי של הספר.

במאמר זה נדון במבנהו של הספר, אולם בדרך חדשה – דרך חלוקת פרשיותיו. זיהוי מבנה זה יבהיר לדעתנו טוב יותר את סדר הנאומים ואת תוכנם, ויוסיף גם עוד היבט להבנת השוני שבין חומש זה לקודמיו, דבר שיבהיר עוד את הסיבה לחלוקת התורה לחמישה חומשים.

6 פרק בפסוקים א, ב, ט, יז, לא ועוד רבים.

7 א' שוטלנד (מהדיר), פירוש התורה לרבנו יצחק אברבנאל: דברים (מהדורת חורב), ירושלים תשנ"ט, עמ' 9.

8 תוספת שלנו לצורך הבהרה.

אך יש להקדים ולומר שסוגיה זו – של חלוקת הפרשיות – עלומה אף מקודמתה, שהרי אין לנו כמעט מידע על השאלה מדוע חילקו חכמינו בני בבל את התורה כפי שחילקוה וכפי שאנו נוהגים לחלקה בימינו.⁹ אמנם כללו לנו חז"ל כלל¹⁰ שיש להקדים את קריאת קללות בחקותי לחג השבועות ואת קללות כי תבוא לראש השנה, אך כלל זה הוא יחידי, ולנו לא נותר אלא להציע הצעות בנידון וכך ננהג.

קדמו לנו בהצעות לחלוקת הספר רבים.¹¹ נציג שלושה מהם:
א. מלבי"ם¹²

1. פרקים א–יא: דברי מוסר ותוכחה;¹³

2. פרקים יב–כו: פרקי המצוות;

3. פרקים כז–סוף: כריתת הברית.¹⁴

ב. שד"ל¹⁵

1. א, א–ד, מ: תוכחת משה;

2. ד, מא–מג: מעשה הבדלת ערי המקלט;

- 9 העדות האחרונה למנהג הארץ ישראלי (שלדעת ר' שר-שלוש במאמרו "פרשת השבוע – ממנהגים שונים למנהג אחד", שנה בשנה תשנ"ד, עמ' 293–317 ושם סעיף ז נרמזת ברמב"ם הלכות תפילה יג, א) ידועה לנו מבית הכנסת של בני ארץ ישראל בפוסטאט (קהיר העתיקה). שם לפחות עד ראשית המאה השלוש-עשרה נהגו לקרוא בתורה על פי המנהג הישראלי המופיע בבבלי, מגילה כט ע"ב: "לבני מערבא דמסקי לדאורייתא בתלת שניין". על הסיבות לאיחוד מנהג ארץ ישראל שהיה שונה (יש עדויות לחלוקה של 141, 147, 153, 154, 155, 167 או 175 פרשיות) עם המנהג הבבלי ראו ח' סיימונס, "קריאת התורה לשמיני עצרת בארץ ישראל", סיני קג (תשמ"ט), עמ' רלט–רמו; ש' נאה, "סדרי קריאת התורה בארץ ישראל: עיון מחודש", תרביץ סז (תשנ"ח), עמ' 167–187; ע' פליישר, "הערות לצביון התלת שתי של הקריאה בתורה כמנהג ארץ ישראל", תרביץ עג, א (תשס"ד), עמ' 83–124.
- 10 בבלי, מגילה לא ע"ב. וראו הערת התוספות (ד"ה קללות) שם, והערת המהרש"א על התוספות החל מהמלים "כדי שתכלה השנה וקללותיה".
- 11 וראו בפירוש הגר"א (אדרת אליהו על פסוק א, החל מד"ה דע כי מן) רמז מעניין בנידון.
- 12 מ' זאב (מהדיר), חומש והפטורות עם פירוש המלבי"ם (מהדורת חורב), ירושלים תשס"ח, פרק א פסוק א.
- 13 וראו א' סמט, "הנאום הראשון בספר דברים (פרקים א–ג): המבוא ההיסטורי", עיונים בפרשות השבוע – ויקרא במדבר דברים, סדרה שנייה, ירושלים תשס"ד, עמ' 314–332 ושם עמ' 330, הטוען שאי אפשר לדבר כאן על תוכחה, וודאי שלא בחלק השני של פרשת דברים המדברת אל הדור השני.
- 14 הדברים עולים מחיבור בין דבריו בהקדמתו לספר דברים ובין פירושו לפרק כו פסוק טו.
- 15 פ' שלזינגר (מהדיר), פירוש שד"ל על חמישה חומשי תורה, תל אביב תשכ"ו, עמ' 505.

3. ד, מד-סוף פרק כח: עיקרי התורה והמצוות ואזהרת שמירתם = "משנה תורה";
4. פרקים כט-ל: נאום לחיזוק הברית;
5. פרקים לא-סוף: פְּרָדָה פיזית ורוחנית מן העם.
- ג. רד"צ הופמן¹⁶
1. א, א-ד, מג: הנאום ההיסטורי והמוכיח;
2. ד, מד - כז, ח: נאום המצוות;
3. כז, ט - לא, יג: נאום הברית.
- שלוש ההצעות שהוצגו¹⁷ מבארות את המבנה הבסיסי של הספר. מוסכם על כולן שהמבנה הבסיסי הוא: נאום מוסרי, מצוות וברית, אלא שחלוקת הן בשאלת היקפם של החלקים הראשון והשני.
- לגבי החלק השני, נאום המצוות, פרסם בתשל"ח¹⁸ הרב ברויאר מאמר בשאלת היחס שבין מצוות המופיעות בספר דברים ובין הופעתן המוקדמת בספר שמות. בהמשכו של המאמר¹⁹ טען ברויאר, שסדר המצוות במשנה תורה הוא על פי סדרן בעשרת הדברות.²⁰ במאמר משלים ומתקן שפרסם קהת בתשס"ה,²¹ הוא הציג תרשים להבהרת שיטתו של ברויאר.

- 16 ד"צ הופמן, ספר דברים (תרגום צ' הר-שפר), א, ירושלים תש"ד, עמ' יז.
- 17 וראו עוד בסוגיה זו את מאמרו של י" קיל, "נאום הפתיחה של משה והערות להוראתו", בתוך: הגיונות במקרא ובחינוך, ירושלים תשנ"ו, עמ' 94-106, ושם (עמ' 94-95) הוא מביא גם את הצעות החלוקה של קסוטו, סגל וגרינץ, שאינן שונות מהותית מן ההצעות שהוצעו.
- 18 מ' ברויאר, "לימוד פשוטו של מקרא - סכנות וסיכויים", המעין יח, ג (תשל"ח), עמ' 1-13.
- 19 עמ' 10-11.
- 20 וראו עוד בסוגיית סדר המצוות בחומש להלן בסעיפים העוסקים בפרשות ראה, שופטים וכי תצא.
- 21 ב' קהת, "פרשיות שאינן במקומן בנאום המצוות", מגדים מב (תשס"ה), עמ' 27-37. במאמר הוא טוען בצדק שיש מצוות כדוגמת עגלה ערופה, מסית ומדיח, עד זומם, ייבום, דין בוש, מקרא בכורים וביעור מעשרות שאינן תואמות סדר זה. במאמרו מציע קהת סיבות חינוכיות-מוסריות לשינוי הקיים. הצעתנו במאמר זה תפתור גם שאלות אלה.

עשרת הדיברות	נאום המצוות	המיקום בפרשות ²²
שלושה דיברות ראשונים	א. יסודי התורה (פרקים ו-יא). ב. ייחוד מקום עבודת ה' ודרך עבודתו (יב); עונשי עובדי עבודה זרה והמסיתים לה (יג); חוקי קדושה לעם הנבחר (יד)	ואתחנן-עקב ראה
שבת	שביעית, שילוח עבדים בשנה השביעית, מועדים (טו-טז, יז)	ראה
כיבוד אב ואם	מנהיגי ישראל: שופט, מלך, כוהן ונביא (טז, יח-יח)	שופטים
לא תרצח	רוצח בשוגג ובמזיד, פרשיות המלחמה (יט-כא, יד)	שופטים וכי תצא
לא תנאף	דיני משפחה (כא, י-כד, ו)	כי תצא
לא תגנוב	דיני ממונות (כד, י-כב)	כי תצא
לא תענה	המשפט (כה)	כי תצא

ניכר מן הטבלה שאין החלוקה מתחשבת במעבר בין פרשות השבוע. אולם ברצוננו, כפי שאמרנו לעיל, להסביר את מבנה הספר דווקא ע"פ חלוקת פרשותיו. אשר על כן נתחיל בבדיקת פרשות הספר אחת לאחת.

פרשת דברים

כל מחלקי הספר ציינו, שרובה של פרשה זו הוא נאום התוכחה ההיסטורי²³ שבו מוכיח משה את העם על אירועים שכבר קרו. חמישה אירועים מזכיר משה בתוכחתו:

א. פרק א, יג-יח: האירוע של מינוי שרי האלפים ושרי המאות (שמקורו בשמות יח);

ב. פרק א, יט-מ: סיפור המרגלים (שמקורו במדבר יג);

ג. פרק א, מא-מד: סיפור המעפילים (שמקורו במדבר יד, מ-מה);

22 טור זה הוא הוספה שלנו.

23 על מאפייניו של הנאום ראו י' ברוידא, הנאום בספר דברים – סגנונו ואמצעיו הרטוריים (עבודת גמר לתואר שלישי), תל-אביב תשל"ג.

ד. פרק ב, א – ג, יא: אירועים שקרו רק לפני כחצי שנה:²⁴ סיבוב ארץ אדום (שמקורו במדבר כא, ד), והניצחון על סיחון ועוג (שמקורו שם כא-לה);
ה. פרק ג, יב-כ: הסכם ההתנחלות של שבטי ראובן וגד²⁵ בעבר הירדן (שמקורו במדבר לב).

עולה מכך, שפרשת דברים מספרת מחדש חלק מאירועי המדבר. אלא ש"הסדר לכאורה" מעורר שתי שאלות גדולות:

א. למה להזכיר שוב את שני האירועים האחרונים שהתרחשו רק עתה, הרי הדור שעומד להיכנס לארץ חווה בעצמו את האירועים!

ב. מדוע מזכיר משה דווקא חמישה סיפורים אלה, הרי היו אירועים נוספים כדוגמת מכות מצרים, קריעת הים, מתן תורה, העגל,²⁶ המתאוים, קרח ועוד?

ואמנם, בפועל אין משה מסתפק באירועים אלה. בהמשך פרקי הנאום יעסוק משה בהרחבה במתן תורה (פרק ה) ובחטא העגל (פרק ט). כלומר משה אינו עומד להזכיר בשנית את כל האירועים, אך את האירועים המכוננים בתולדות דור המדבר הוא יזכיר להלן.

אלא שעתה מתגברת השאלה: מדוע הפרידס משה וסיפר בראשית נאומו דווקא על חמשת אלה, ושלא לפי הסדר הכרונולוגי של האירועים?

ניתן להציע ולומר כדלהלן: יש מסר שנלמד מחמשת האירועים המופיעים בפרשתנו. המשותף לכולם הוא שהם עוסקים במערכת יחסי משה והעם. אחד מהם מהווה כותרת, שניים מבטאים טעות של העם שהייתה נמנעת אילו היה העם מקשיב למשה, ושניים מבטאים את האמירה ש"אפשר גם אחרת".

לדעתנו, הסיפור של מינוי שרי האלפים לא מוזכר כאן כחזרה על "עצת יתרו" אלא כמושג מסמל של מכלול הבעייתיות של ההנהגה שנתקל בה משה לאורך ארבעים השנה. במהלך שנים אלה הופנו תלונות רבות אל משה רבנו, ובאזכור זה פותח משה את נאומו כאומר: "הרבה מן הבעיות והעיכוב הגדול של

24 כך משתמע מסדר הכתובים במדבר פרקים כ-כא. בפרשת מסעי (במדבר לג, לח) כתוב שאהרן מת בא' באב, ואירועי הכיבוש בעבר הירדן מופיעים בפרק כא לאחר אירוע זה. כבר נאמר (לעיל הערה 5) שנאומו של משה מתחיל בא' בשבת.

25 לא הזכרנו את חצי שבת המנשה, שהרי המשא ומתן היה רק עם שני שבטים אלה, ומשה הוא זה שהוסיף בסופו של דבר (שם לג) את חצי שבת המנשה להסכם. לסיבת הדבר, ראו את אברבנאל.

26 אירוע זה יוזכר רק אחר כך בפרשת עקב (ט, ז-כא) והדבר יוסבר להלן בפרק ג.

ארבעים השנה בהגעה לארץ נעשה בעקבות תלוותיכם". כלומר האירוע הראשון אינו אירוע ספציפי אלא משל המהווה פתיח לכל נאום הביקורת.

ענה ברור הקשר לסיפור המרגלים. סיפור זה הוא הגורם המעשי שהביא לסיבוב הגדול במדבר. אירוע זה, לפחות לפי הנוסח בפרשתנו, לא היה צריך לקרות כלל, וקרה רק משום "ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ" (א, כב), כלומר האשמה היא בכם.

גם סיפור המעפילים היה עמידה ישירה נגד משה שהזהיר בשם ה': "לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם" (א, מב).

לעומת סיפורים אלה, שאר פרקי התלונה, כדוגמת בעיות המים והבשר, חטא העגל ועוד, הופנו כלפי הקב"ה ולכן אין מקומם כאן.²⁷

אולם, מדוע הזכיר שוב משה את אירועי הכיבוש וההתיישבות של השנה האחרונה?

אלא שמשה משתמש בהם כאנטיתזה לסיפורים הראשונים. בשני אירועים אלה התגלו מאפיינים חיוביים בהתנהגות העם, ומשה רצה לומר שאפשר גם אחרת.

בסיפור הכיבוש של עבר הירדן מתגלה עם היוצא להילחם בעוז וללא תלונה. ובסיפור שני השבטים מתגלה, שאם מדברים ומקשיבים אפשר לפתור את הכול. שהרי בתחילה חשב משה שמדובר בעוד חטא שבא לרפות את ידי העם, אך לאחר הברור והמשא והמתן, התברר שהרווחנו גם מפקדי צבא וגם מתיישבים טובים לשטחי הכיבוש הזקוקים לאוכלוסיה שתשב בהם.

נסכם ונאמר: בחירת האירועים שאותם מזכיר משה בראשית נאומו אינה מקרית, אלא מבטאת היטב את האמירה "ניתן היה אחרת. לכן עתה, בלעדיי, היו חכמים יותר".²⁸

ניתן אם כן לומר שנאומו ההיסטורי של משה המצוי בפרשת דברים הוא מובנה ומכוון. נסכם ונגדיר את הפרשה כך: לקחי העבר כמרכיב יסודי בהכנה לעתיד.

27 וכאן חולקים אנו בנייתוח מבנה הפרשה על סמט (לעיל הערה 13). לדעתו, מערכת יחסי העם עם ה' היא מרכז הכובד של הפרשה. לדעתנו, לו כך היה הדבר היתה צריכה הפרשה לכלול גם את שאר אירועי התלונה המוזכרים בתורה לאורך החומשים הקודמים, ולא כך היא. תזכורת חלקית וקצרה לאירועים אלה מופיעה דווקא בפרשת עקב (ט, כב; יא, ו).

28 וראו עוד בסוגיה זו את קיל (לעיל הערה 17).

פרשת ואתחנן

פרשה זו קשה מאוד לאפיון. מעברים רבים וחדים קיימים בפרשה בין האזהרות התכופות הדורשות שמירה על ה"חוקים" (שישה מופעים); ה"משפטים" (עשרה מופעים); ה"מצוה" (שישה מופעים) וההיזהרות מעבודה זרה, ובין אזכור אירועים נוספים מן העבר, כדוגמת תחינת משה להיכנס לארץ (ג, כג-כו)²⁹ ותגובתו השלילית לכך של הקב"ה המופיעה בשנית בפרק ד, כא. בפרשה מוזכר גם שלוש פעמים העונש בבעל פעור (ג, כט; ד, ג; שם מו). אולם נוסף על שני מרכיבים אלו יש בפרשה אף אירוע שקורה רק עתה, והוא הבדלת שלוש ערי מקלט בעבר הירדן על ידי משה (ד, מא-מג). יותר מכול בולט בפרשה האירוע המרשים של מתן תורה, המתואר באריכות רבה בפרק ה. לדעתנו, ניתן לומר שאכן מתן תורה ובמיוחד עשרת הדיברות הם הנושא המרכזי של הפרשה.³⁰ התורה, החוקים והמשפטים המופיעים פעמים רבות בפרשה הם אנטייתזה לעבודה הזרה שהיא תרבות ארץ כנען, ומכאן האזהרות הבלתי פוסקות לשמור את אלו ולהיזהר מאלו, במיוחד לאור הניסיון הרע בבעל פעור. השאלה המתעוררת אם כן היא, מהי סיבת הופעת הבדלת ערי המקלט עתה? נאמר שזוהי הדגמה לדיבר השישי "לא תרצח". באותה דרך נאמר שהאזכור המשולש של בעל פעור בא לא רק להדגים את "לא יהיה" אלא גם את "לא תנאף" ו"לא תחמוד".³¹ ניתן אם כן לסכם ולהגדיר את הפרשה הזו, השנייה בנאום הפתיחה: התורה כיסוד דתי שעל פיו יש לפעול בעתיד.

29 אירוע זה אכן לא הוזכר בפרשת חוקת לאחר עונש מי מריבה, אך "דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר" (ירושלמי, ראש השנה ג, ה).

30 כך גם עולה ממאמרו של א' סמט, "זכרון ההתגלות בהר חורב בפרשת ואתחנן", עיונים בפרשות השבוע – ויקרא במדבר דברים, סדרה שנייה, ירושלים תשס"ד, עמ' 333-350. במאמרו (עמ' 333-335) הוא מדקדק ומראה שמעמד הר סיני מופיע בשלושה מקומות שונים בפרשה: ד, ט-טו; שם לב-לו; ה, ב-ה, ובהמשך פרק ה מופיע תיאור עשרת הדיברות.

31 כך על פי דרכו של המדרש (במדבר רבה כ, כג), הכולל את כל החטאים גם יחד.

פרשת עקב

גם פרשה זו ממשיכה לדבר על המחויבות למצווה (שישה עשר מופעים), לחוקים ולמשפטים (ארבעה מופעים). היא גם מזכירה באריכות (ט, ז – י, ה) את אירועי חטא העגל שנשמטו מנאום הפתיחה ההיסטורי של משה בפרשת דברים³², וחוזרת שוב אגב כך בקיצור על כמה אירועים שבהם הקציף העם את ה'³³.

ברור שתוספת פרשה זו על קודמתה הוא עיקרון השכר ועונש.³⁴ בכל נושאי הפרשה³⁵ קיים עיקרון של תנאי: שמיעה בקול ה' – שכר, פגם בשמיעה – עונש. הדבר מודגם היטב הן בפסוק הפתיחה: "עקב תשמעון [...] ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך" (ז, יב), הן בפרשת "והיה אם שמע" (יא, יג–כא)³⁶ המסיימת את הפרשה.

חשוב להדגיש עוד, שמרכיב מרכזי בשכר המובטח הוא ירושת הארץ. לא פחות מעשרים ואחת³⁷ פעמים בפרשה מופיעה המילה "ארץ" (ישראל).

32 על דרך האזכור של מעמד עשרת הדיברות וחטא העגל בדברים לעומת המופע המקורי בספר שמות, ראו צ' ארליך, "מעמד הר סיני ומעמד יום הקהל בחורב – עיון משווה בתיאורי מעמד עשרת הדיברות וחטא העגל בספרי שמות ודברים", מגדים מח (תשס"ח), עמ' 47–101.

33 תבערה ומסה בפסוק כב, מרגלים בפסוק כג ומספר מסעות (שבעה או שמונה) בפסוקים ו–ז שעל פי המדרש (סדר עולם, פרק ט) היו סיבוב מיותר לאחר מותו של אהרן. סיבת הסיבוב אינה ברורה, וראו רש"י וחזקוני (דברים י, ו) המנסים להסבירה. כמו כן מוזכר (יא, ו) מה שאירע לדתן ולאבירם (ולא מה שאירע לקרח!).

34 ב' קחת עמד כבר על כך במאמרו "יסודות התורה והאמונה בנאום המצוות", מגדים לו (תשס"ג), עמ' 41–51, אלא שבמאמרו (עמ' 44–46) הוא מבדיל בין שני חלקים בפרשה: פרקים ו–ז לדעתו פחות חדים, ועיקרון השכר והעונש מתחיל בפרק ז, יב.

35 ראו למשל את התנאי בפרק ז, יב–טו ואת ההבטחה בפסוקים טז–יט; התנאי בפרק ח, א–ו והבטחת הארץ מפסוק ז שם; הדרישה בפרק יא, ח ובהמשך הפסוק הבטחה ארוכה עד לפסוק יד שמשנתנה שוב לדרישה בפסוקים טז–יז, ושוב הבטחה בפסוקים כא–כה, כאשר בתווך הוזכרו שוב מצוות תפילין, הוראה ומזוזה (פרשת "והיה" שונה בסדר המצוות מפרשת "שמע" ואכמ"ל).

36 כך מובן הצורך בחזרה של פרשת "והיה" לאחר פרשת "ואהבת" שהופיעה בפרשה הקודמת (ו, ה–ט). כל אחת מן הפרשיות מבטאת פן אחר ביחסי האדם ובוראו. ניתן להציע ולומר שפרשת "ואהבת" מבטאת את יחסי האב והבן שהרי אין הפרשה מדברת על שכר או עונש כלשהו, ולעומת זאת פרשת "והיה", תלויה השמיעה בקול ה', מייצגת את הפן של יחסי האדון והעבד. אם תרצה אמור: אהבה ויראה.

37 עשרים ואחת היא כפולה של שבע. היה זה קסוטו שחשף שהמילה המנחה מופיעה פעמים רבות דווקא שבע פעמים (ובמקרה הזה כפולותיו) בקטע. ראו מ"ד קסוטו, מאדם עד נח, ירושלים תש"ד, עמ' 5–6.

ניתן לסכם ולומר, שפרשה זו, המסיימת את נאום הפתיחה של משה, היא פרשת התנאי, כאשר הצד החיובי שלו הוא ירושת הארץ, כלומר ירושת הארץ מותנית בהתנהגות הדתית של העם.

פרשת ראה

פרשה זו רבת נושאים. ספר החינוך מונה בפרשה זו חמישים וחמש מצוות, וכבר הראינו בסעיף הפותח שלדעת המלבי"ם, וזו גם דרכנו, כאן מתחיל "נאום המצוות".

בפרשה מופיעים הנושאים הבאים:

- א. הצהרה על יכולת הבחירה (יא, כו-כח);³⁸
 - ב. הודעה על ציווי עתידי³⁹ לקיים מעמד ברית בהר עיבל (יא, כט-לא);
 - ג. חובת איבוד המקומות שבהם עובדים עבודה זרה והגבלת מקום הפולחן אל מקום ספציפי (פרק יב). נספח לסוגיית מקומות אלה היא פרשת עיר הנידחת (יג, יג-ט);
 - ד. אזהרת ההישענות על נביא שקר (יג, ב-ו); מסית ומדיח (שם ז-יב);
 - ה. מאכלות אסורים (יד, א-כא);⁴⁰
 - ו. סופה של הפרשה עוסק בסדרת מצוות שבאות לדאוג לחלש: מצוות מעשר ראשון (יד, כז); מעשר עני (שם כח-כט); שמיטת כספים (טו, א-ו); מצוות צדקה והלוואה לנצרך (שם ז-יא); מצוות הענקה לעבד משתחרר (שם יב-יח);
 - ז. הפרשה מסתיימת בשלושת הרגלים (טז, א-ז).⁴¹
- אם צריך לחפש את המכנה המשותף של רוב נושאי פרשה זו ניתן לבטאו במילה אחת: המקום. מילה זו מופיעה בפרשה שמונה עשרה פעמים.⁴²

38 פרשת הבחירה תופיע להלן בפרק ל, אם כי משתמע משם שהבחירה היא מוגבלת מאוד. לא כתוב שם שניתן לבחור אם לעבוד את ה' אם לאו, שהרי הבחירה היא בין חיים למוות, ומוות כידוע אינו מצב שכדאי לבחור בו.

39 הציווי על המעמד יופיע להלן בפרק כז, א-ח.

40 הפרשה הופיעה כבר בויקרא יא. ואומר הספרי: "למה נשנו במשנה תורה? בבהמה – מפני השסועה, ובעוף – מפני הדיה" (דברים צח). רד"צ הופמן, בפירושו לויקרא יא, ד-ו, מסביר שבדברים ישנה הרחבה נוספת והיא ציון שמות הבהמות והחיות הטהורות (פסוקים ד-ה).

41 מבנה זה של הפרשה דומה מאוד למבנה פרשת משפטים. רובה של הפרשה עוסק במצוות, אולם החל מפרק כב, כ מדובר במצוות שבאות להגן על החלש, ופרק כג עוסק ברובו בשלושת הרגלים. איננו כוללים בסוגיה זו את עניינו של פרק כד שם, שאכן לפחות לפי שיטת רש"י אין זה מקומו.

ברצוננו לומר ש"המקום" הוא החוט השזור של פרשת ראה. הפרשה פותחת בקביעת מקום בארץ ישראל שבו תיכרת הברית – מול הרי גריזים והר עיבל (יא, כו–כח). יחד עם זאת הארץ תהיה מלאה במקומות ובתרבות של עבודה זרה, כגון מולך (יב, לא), אכילת דם (יב, טז; שם כג) ודברים אסורים שצריך לאבד (יב, ב–ג). גם אנשים מתוכנו מסיתים ומדיחים (יג, ב–יב), ואפילו עיר שלמה שתודח לעבוד עבודה זרה (שם יג–יח) צריך לאבד. לעומת זאת, ניתן יהיה לעשר בארץ מעשרות ולעלות אל המקום המקודש כדי לאכול שם את המעשר השני. שם גם ייהנו הלוי, הגר, היתום והאלמנה מהפרשות נוספות שעלינו להפריש בעבורם. נעלה לשם את בכור בהמתנו, נעלה לשם ברגלים ובעיקר נשמח שם.⁴³ ניתן לסכם ולומר שפרשה זו, הפותחת את נאום המצוות, היא פרשת "המקום" על מופעיו החיוביים והשליליים.

פרשת שופטים

פרשה זו היא הנוחה ביותר לאפיון בחומש. כל נושאה חד הם – מערכת ההנהגה.

הפרשה פותחת ב"שפטים ושטרים תתן לך בכל שעריך" (טז, יח). על שופטים אלה להימנע מלהטות דין (טז, יט–כ). שוטרים אלה יוזכרו שוב בסוף הפרשה (כ, ח) כאחראים על סינון הפטורים מן המלחמה. כנספח להעמדת מערכת המשפט ממשיכה התורה להציג את סמכותה של מערכת זו לסקול את העובד עבודה זרה (יז, ב–ז), וזאת בהסתמך על העדים (שם ו)⁴⁴ שיוזכרו שוב להלן באריכות בסוגיית "עד זומם" (יט, טז–כא); התורה ממשיכה בהגדרת סמכותו של בית הדין הגבוה (שם ח–יא), ואומרת שעליהם להרוג "זקן ממרא" המנסה לפגום במערכת ההנהגה (יב–יג). היא ממשיכה בציווי העמדת המלך, שהוא שיאה של

42 ועוד פעם אחת המילה "מקמות" (יב, ב) המבטאת את ריבוי המקומות של תרבות העבודה זרה.

43 גם הפועל "שמח" מופיע בפרשה שבע (!) פעמים, ותמיד בהקשר הדאגה לחלש. לא פלא אם כן מדוע חג הסוכות נקרא בפרשתנו "החג", והמצווה הרלוונטית לגביו היא "והיית אך שמח", שהרי ריבוי קרבנות השלמים בחג מאפשר לחלק הרבה מן הבשר לכל נצרך. כך מסביר אברבנאל (ויקרא ז, א) את סיבת מצוות השלמים. וידועים דברי הרמב"ם בנידון, שגם אם מצוות החגים היא בבשר ויין, מכל מקום "כשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האמללים, אבל מי שנועל דלתות חצרו ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו" (הלכות יום טוב ו, יח).

44 מגבלת העמדת שני עדים לפחות מופיעה שוב בפרשה בפרק יט, טו.

מערכת ההנהגה הישראלית (שם יד-כ). גם נביא מוזכר כחלק ממערכת זו (יח, יד-יח) כאנטיתזה לנביא השקר המוזכר שם הן בתחילת הפרק (פסוקים ט-יג) הן בסופו (יט-כב).

זקני העיר מוזכרים (בפרק יט, יב) כבעלי סמכות להוצאת רוצח במזיד ממקום מנוסתו בעיר המקלט. מעמדם של אלה מקבל משנה תוקף בסוגיית עגלה ערופה (כא, א-ט). הם אלה שלוקחים את האחריות על מציאות החלל תחת אזור השלטון שלהם. לא נפקד מן הפרשה גם מעמדם של בני שבט לוי הזכאים למתנות כהנה (ית, א-n), והכוהן הוא גם זה שמדבר אל הלוחמים ומחזקם לפני המלחמה (כ, ב).

יש מספר נושאים שנראים במבט ראשון כלא שייכים לפרשה :

א. הפרדת ערי מקלט (יט, א-יג) ;

ב. מעמד הפרדת הפטורים מן המלחמה (פרק כ).

אלא שכבר הוזכר שבשני אירועים אלה יש תפקיד לכוהנים ולזקנים, נוסף על כך שבמלחמה מתבטא בצורה המקסימלית מעמדו של המלך ושאר מערכת ההנהגה.⁴⁵

כמו כן, מציאותן בפרשה של עוד שלוש מצוות דורש אף הוא הסבר :

א. איסור נטיעת אשרה והקמת מצבה (טז, כא-כב) ;

ב. איסור זביחת בעל מום (יז, א) ;

ג. איסור השגת גבול (יט, יד).

לגבי הקמת האשרה אומר ספורנו (טז, כא) שאשרה היא מודל ליופי מדומה, כעין אחיזת עיניים, והמצבה הייתה מותרת בעבר,⁴⁶ ועם הכניסה לארץ היא נאסרה. גם הקרבת בעל מום היא דבר פסול. שלושת אלה לדעתו הם משל הנוגע לתפקודו של השופט. על השופט לדעת שתפקידו אינו מובטח לעולם והוא תלוי בתפקודו כדוגמת המצבה שהפכה להיות אסורה. אחיזת העיניים ומום מכל סוג הם תמרורי אזהרה לשופט שיביט היטב על בעלי הדין העומדים מולו, כמו גם על הצורה שבה הוא מתנהג ונראה לסביבתו.

45 רובן של המצוות הקשורות במלחמה נמצאות דווקא בפרשה הבאה : כי תצא. על הפרדת הנושאים בין שתי הפרשות, ראו א' סמט, "דיני המלחמה בספר דברים : סדרם ומגמתם", עיונים בפרשות השבוע – ויקרא במדבר דברים, סדרה ראשונה, ירושלים תשס"ב, עמ' 364-382.

46 יעקב הקים מצבות, ראו בראשית כח, יח ; לא, מה ; לה, יד ; שם כ. גם משה העמיד מצבות בטקס הברית (שמות כד, ד).

לגבי השגת הגבול ניתן לומר בדרך הדרש, שמעבר לכך שמדובר בסוגיה משפטית תדירה, מיקומה של מצווה זו במרכזה הברור של הפרשה מבטא את הצורך של כל פרט במערכת ההנהגה להיזהר מלחרוג ומלהשיג את גבול הסמכות שלו, כעין "הפרדת רשויות" הנדרשת בחברה דמוקרטית.⁴⁷ ניתן לסכם ולומר, שפרשה זו, השנייה בנאום המצוות, היא פרשת מערכת ההנהגה הישראלית.⁴⁸

פרשת כי תצא

פרשה זו, שהיא רבת המצוות שבתורה – שבעים וארבע על פי מניינו של ספר החינוך, הביאה רבים לנסות ולהבין את המבנה שלה. ראב"ע כהרגלו⁴⁹ ניסה להסביר את סמיכות הפרשיות,⁵⁰ אך לכדי הצגת מכנה משותף לכולם הוא לא הגיע.

היינמן, במאמר מפורסם,⁵¹ הגדיר את המכנה המשותף בפרשה: "האדם בביתו ובחוץ". לדעתנו הגדרה זו כללית מדי, ואפשר לכלול בה כמעט את כל המצוות ש"בין אדם לחברו". מה אפוא ייחודה של פרשה זו? ועוד, יש מצוות רבות שלא נכנסות תחת הגדרה זו, כדוגמת בן סורר (כא, טו-ז), "גדלים תעשה לך" (כב, יב), "לא יבא פצוע דכה" (כג, ב) ועוד רבות.

- 47 אפשרות אחרת להסבר הקשר בין המצוות היא דרכו של קסוטו. במאמר קצר ומפורסם (מ"ד קסוטו, "סמיכות הפרשיות וסידורן בספרי המקרא", בתוך: ספרות מקראית וספרות כנענית, ירושלים תשל"ב, עמ' 200–204) טבע הנ"ל את המושג "סמיכות פרשיות אסוציאטיבי", כלומר קשר שנוצר בגלל אסוציאציה מילולית או עניינית בין שני עניינים סמוכים. אם הלכנו בדרכו של אברבנאל שנוסחו של ספר דברים נכתב על ידי משה, יכולים אנו כאנשי אמונה לקבל במקרה זה גם את דברי קסוטו. רופא הסביר בספרו (מבוא לספר דברים, ירושלים תשמ"ח, עמ' 164–169) בדרך זו את מבנה פרשת שופטים.
- 48 וראו (בקישור: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/shoftim/sha.html> את רעיונו של י" שפירא, המראה במאמרו הקצר ("פרשת שופטים כמרכזו הקדקודי של ספר דברים כולו", דף שבועי 562 [תשס"ד], אוניברסיטת בר אילן), שמיקומה של פרשת שופטים במרכזו של הספר ועטיפתה במערכת של מצוות משני צדיה, מסבירה את מבנה הספר כולו.
- 49 גם בפרשת משפטים מרבה בכך ראב"ע יתר על שאר המפרשים.
- 50 מעניינת העובדה שבמהלך פרקים כא–כד הוא עושה כן, אך בפרק האחרון שבפרשה (כה) הוא מפסיק בכך. האם הרגיש שהדברים לא מספקים? האם הוער על כך? האם לא מצא? האם לא הספיק? לא נדע.
- 51 י" היינמן, "לשאלת בחירת המצוות הכלולות בפרשת כי תצא וסידורן", מעיינות ה (תשט"ז), עמ' 32–36.

ברצוננו להציע בזהירות, שזוהי פרשת המשפחה. כמחצית מן המצוות בפרשה נוגעות בה.⁵²

נבחר את העניין: הפרשה פותחת בשלושה קלקולים הקשורים במערכת משפחתית לא תקינה. הראשון שבהם מתיר לשאת אשת יפת תואר, אך ברור ש"לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע" (בבלי, קידושין כא ע"ב), ואין הדבר ראוי לכתחילה. הפרשה ממשיכה בדין הירושה של בן אשה שנואה ובדינו של בן סורר ומורה שחז"ל קישרו אותו לאשת יפת תואר.⁵³ גם המשכה של הפרשה עוסקת במערכות יחסים שרובן פגומות:⁵⁴ מוציא שם רע על אשתו (כב, יג-כא); אשת איש (שם כב); יחסים עם נערה מאורשה ברצון (שם כג-כד) ובאונס (שם כה-כו); דינו של אונס (שם כח-כט); איסור אשת אב (כג, א); מוגבלות היחסים עם פצוע דכה (כג, ב), עם ממזר (שם כג) ועם צאצאי עמון ומואב (שם ד-ז); היתר היחסים עם הדור השלישי לגר אדומי ומצרי (שם ח-ט). גם טהרת המחנה מקרי לילה (שם יא-יב) קשורה בצורה עקיפה לתחום היחסים, שהרי זוהי טומאת הזרע; איסור קדש וקדשה (שם יח); גירושין, ואגב כך נישואין (כד, א-ד);⁵⁵ פטור הלוקח אשה מן המלחמה (שם ה); יבום (כה, ה-י); התנהגות לא נאותה של אשה הבאה להגן על בעלה (דין בושת - כה, יא-יב).

יבוא השואל וישאל: הרי נסקרו כאן רק כעשרים מצוות. ומה עם חצי המאה הנוספת?

ברצוננו להאיר את הדבר הבא: הפרשה היא משפחתית מאוד. התורה משתמשת רבות בכל שורשי המילים המרכיבים את המשפחה: איש (שלושים ושנים אזכורים); אשה/אשת/נשים (עשרים וארבעה מופעים); בעל/בעלת

52 רופא (לעיל הערה 47) הגדיר זאת בספרו (עמ' 141) "דיני משפחה ואישות", אולם הוא הצליח להכליל רק אחת עשרה מצוות תחת כותרת זו.

53 "אביו של זה חשק יפת תואר והכניס שטן לתוך ביתו ונעשה בנו סורר ומורה וסופו להמיתו מיתה משונה (שם כב) - 'כי יהיה באיש חטא משפט מות והומת' " (ספרי, דברים ריח).

54 הדבר אכן מפתיע. יוצא מכאן שיש אמת בחידוד המפורסם ש"קדמה מסכת גיטין למסכת קידושין כדי להקדים רפואה למכה", שהרי כמעט כל מערכות היחסים בפרשה הן פגומות. מעניינת לא פחות היא העובדה שדווקא ההפטרה (ישעיהו נד) מתקנת את אווירת הפרשה. ההפטרה, החמישית שב"שבע דנחמתא", עוסקת גם היא במצבים משפחתיים. היא פותחת ב"רני עקרה לא ילדה [...] כי ימין ושמאל תפרצי וזרעך גוים יירש [...] כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד". כלומר מצב העקרות והאלמנות יתוקנו, ויקום זרע שיירש גויים.

55 כך פותחת פרשת הגירושין: "כי יקח איש אשה [...] וכתב לה ספר כריתתו" (כד, א), ולמדו חכמים (בבלי, קידושין ע"א) את דרכי קניין הנישואין מתוך פרשייה זו.

(חמישה); בית (ארבעה עשר); אב/אבי/אבות (שלושה עשר); אס/אמה (שבעה); אחיך/אחיו (שישה עשר); בן/בניו/בנים/בננו (שלושה עשר); בת/בתי/בתך/בנות (ארבעה). מילים אלו מופיעות גם במצוות שבהן לא היה צורך בכך, והדבר אינו מקרי לדעתנו.

נדגים את הדבר:

א. "לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים [...] השב תשיבם לאחיך: ואם לא קרוב אחיך אליך [...] והיה עמך עד דרש אחיך [...] לכל אבדת אחיך" (כב, א-ג).

ב. "לא תראה את חמור אחיך או שרו נפלים" (שם ד).

ג. "לא יהיה כלי גבר על אשה" (שם ה).

יש חוסר סימטריה בפסוק שהרי היה עליו לנקוט בביטוי "כלי איש על אשה". הדבר מכון בעינינו לרמוז על ההשלכות של התנהגות זו על הבית היהודי.

ד. "כי יקרא קן צפור [...] והאם רבצת [...] לא תקח האם [...] שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך" (שם ו-ז).

זהו משל נפלא של התורה הנוגע ליחסי הורים ובנים, ומיקומו כאן מתאים ומרגש.

ה. "כי תבנה בית חדש" (שם ח).

גם אם ברור כאן שהכוונה לבית פיזי, מציאותה של המצווה דווקא בפרשה משפחתית זו אומרת דרשני. תמיד ניתן לומר שלבית ישנה גם משמעות משפחתית כפי האמור ברות ד, יב: "ויהי ביתך כבית פרץ".

ו. "לא תחרש בשור ובחמר יחדו" (שם י).

אחת הסיבות⁵⁶ לאיסור זה הוא החשש מפני ערבוב המינים, כלומר, חיבור לא נכון בין משפחות בעלי החיים.

ז. "לא תשיך לאחיך [...] לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך" (כג, כ-כא).

ח. "כי ימצא איש גנב נפש מאחיו מבני ישראל" (שם ז).

ט. "לא תעשק שכיר עני ואביון מאחיך" (שם יד).

בשלוש הדוגמאות האחרונות המילה "אחיך" מיותרת, ועל פי דרכנו הדבר ברור.

י. "לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות" (שם טז).

יא. "[...] ארבעים יכנו לא יסיף [...] ונקלה אחיך לעיניך" (כה, א-ג).⁵⁷

56 כך הרמב"ן והחינוך, כנראה בשם הרמב"ם, מורה נבוכים ג, מט.

שימושה הנרחב של הפרשה בשמות השונים של הדמויות היוצרות את מושג המשפחה, במיוחד כשהדבר אינו נצרך מבחינת התוכן, מהווה לדעתנו הוכחה שזהו אכן עניינה של הפרשה – המשפחה. מתוך הפרשה עולה עוד, שגם קשר בין שני יהודים שאין קרבת דם ביניהם נחשבת בלשון התורה כקשר משפחתי, ומכאן התופעה של השימוש הנרחב בביטוי "אחיד" אף במערכות יחסים ממוניות בין שני יהודים. חיזוק לדברינו תהיה העובדה, שהפרשה המקבילה – פרשת משפטים העוסקת בנושאים דומים לפרשתנו, נמנעה לחלוטין משימוש במילה "אחיד".

בפועל, הצלחנו להבהיר רק את הקשר בין מחצית מצוות הפרשה, אך לצורך המהלך הכולל של חיבור זה הדבר מספיק. ניתן לסכם ולומר, שפרשה זו, השלישית בנאום המצוות, היא פרשת המשפחה היהודית.

פרשת כי תבוא

ארבעה נושאים בפרשה:

- א. מצוות הביכורים (כו, א–יא).
 - ב. מצוות ביעור מעשרות (שם יב–טו).⁵⁸
 - ג. סיום לנאום המצוות (שם טז–יט).⁵⁹
 - ד. ציווי על בניית המזבח בהר עיבל (כו, א–ח) וקיום מעמד הברכה והקללה⁶⁰ מול הר גריזים והר עיבל (כו, ט – כח, סח).⁶¹
- לדעתנו ישנו מכנה משותף בין הנושאים⁶² בפרשה, והוא ההצהרה.⁶³

- 57 ניתן היה לכלול ברשימה זו גם את המצוות הקשורות ביתום, כמו בפרק כד פסוקים יז, י, כא, שהרי גם יתמות היא מצב משפחתי.
- 58 מצווה זו כבר הוזכרה בקיצור בפרשת ראה (יד, כח). על סיבת הכפלתה ראו בגוף המאמר.
- 59 על מטרתו של סיום זה, ראו רמב"ן בפסוק טו.
- 60 האבחנה בין שני האירועים חשובה ופותרת בעיות של מיקום וזמן הטקס. על כך ראו ני פרלמן, הר עיבל – הר השמחה, קדומים תשנ"ט, עמ' 37–38.
- 61 יש עוד פסוק בעייתי בפרשתנו: כח, סט, ועוד שמונה פסוקים בתחילת הפרק הבא (כט, א–ח) המעלים את האפשרות שנכרתה ברית כבר בערבות מואב, ייתכן שבשילוב הברכות והקללות. אין ביכולתנו לדון בשאלה נכבדה זו במאמרנו ונפנה את הקורא למאמרו של א' סמט, "הברית בערבות מואב", עיונים בפרשות השבוע – ויקרא במדבר דברים, סדרה שנייה, ירושלים תשס"ד, עמ' 426–441.
- 62 בפועל, גם פרשת ניצבים ממשיכה את טקס הברית. כגון הפסוק "לעברך בברית ה' אלקיך" (כט, יא).
- 63 קהת (לעיל הערה 21, עמ' 37) שם לב רק למכנה המשותף בין השתיים הראשונות.

מצוות הביכורים פותחת בתורה כך: **"ואמרת אליו הגדתי היום לה' אלקיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבתינו לתת לנו: ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה' אלקיך: וענית ואמרת לפני ה' אלקיך"** (כו, ג-ה). בולטת העובדה שלאורך פסוק וחצי מופיעות ארבע מילים המשמשות בעברית כדי לבטא דיבור. קיומה של מצווה זו אכן תלוי בקריאתה כפי שמכנה אותה המשנה (סוטה ז, ב) **"מקרא בכורים"**. לכן ברורה גם כפילותה של מצוות ביעור מעשרות, שהרי גם יסודה של זו בפרשת כי תבא הוא בהצהרה: **"ואמרת לפני ה' אלקיך בערתי הקדש מן הבית"** (כו, ג).

המשכה של הפרשה העוסקת במעמד הברכה והקללה הוא נאום ארוך שאורכו כשמונים פסוקים.⁶⁴ גם מהותו של טקס זה היא שמיעת הנאום והפנמתו. התורה פותחת אותו במלים **"וענו הלויים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם: ארור האיש אשר [...]"** (כו, יד ואילך). אשר על כן ניתן לסכם ולומר שפרשה זו היא פרשת ההצהרה.

64 היחס בין רשימת הארורים המופיעה בפרק כז פסוקים טו-כו ובין שישים ושמונה הפסוקים של נאום הברכה והקללה המופיעים בפרק כח אינו ברור. ראו על כך יי פיינטוך, **"ברית מואב וברית הר גריזים והר עיבל"**, מגדים לד (תשס"ב), עמ' 67-84. מכל מקום מדובר בנאום ארוך מאוד ביחס לכל נאום אחר המוכר לנו מן התורה.

פרשות ניצבים–וילך⁶⁵

שתי פרשות אלה, הקצרות בתורה (ארבעים ושלושים פסוקים), הן מרובות בנושאים.

ניכר שחלקה הראשון של פרשת ניצבים היא המשך למעמד הברית: "אתם ניצבים היום כלכם לפני ה' אלקיכם ראשיכם שבטיכם [...] לעברך בברית ה' " (כט, ט–יא).⁶⁶

יש לציין שהמילה "ברית" מופיעה בקטע זה ארבע פעמים, ואכן מדובר כאן על ברית שתחול גם על הדורות הבאים.

חלקה השני של הפרשה (ל, א–י) הוא הקטע המכונה "פרשת התשובה", ואכן השורש ש"ב מופיע בו שבע פעמים. גם בחלק זה יש סקירה על הצפוי לקרות בדורות הבאים – פרט מקשר נוסף לנושא הקודם.

חלקה השלישי של הפרשה (ל, יא–כ) נקרא פרשת הבחירה: "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע" (טו); "החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים" (יט).

כמובן שדגם חלק זה הוא עוד פרט בברית שעליה דיברנו.

65 אנו מתייחסים לשתי פרשות אלה כאחד. כך היה הנוהג בתקופת הראשונים, ומכאן הרמז של ג"ן פרשות. כך מופיע ברמב"ם, סוף ספר אהבה (מהדורת י" קאפח, ירושלים תשמ"ב, עמ' תשל–תשלב): "העניינות שנהגו רוב העם לקרות מן הנביאים בכל שבת ומפטירין בהן ואלו הן: [...] אתם ניצבים!" ותו לא! כלומר לא הייתה פרשת וילך. גם הספר מתקופת הראשונים – ספר הג"ן [יחיאל מיכל אורליאן (מהדיר), ספר הג"ן, ירושלים תשס"ט], שכתב ר' אהרן בר' יוסי באמצע המאה הי"ג בצפון צרפת, נקרא כך כי היו באמת נ"ג פרשות בלבד. וראו ראיות רבות נוספות במאמרו של שר-שלום (לעיל הערה 9), סעיפים ו, ח).

בסוגיה זו מעניינת מאוד התופעה הבאה: בספר החינוך במהדורת אשכול, שיצאה בירושלים בשנת תשי"ח, נקראת הפרשה וילך (עמ' שסה). במהדורת שעוועל, שיצאה בירושלים בשנת תשכ"ב, ושכידוע מחלקת אחרת את מניין המצוות, נקראת הפרשה ניצבים (עמ' תשל). בפועל, שתי המצוות המופיעות בה – הקהל (לא, ז) וכתובת ספר תורה (שם יט) מופיעות בפרשת וילך. כנראה ששעוועל, שהיה מורגל יותר בהוצאות מדעיות (הוא ההדיר את רש"י, חזקוני, רמב"ן ועוד) היה נאמן לכתב היד, ואילו מהדורת אשכול, שבאה להציג את הטקסט לטובת ציבור הלומדים, הרגישה מחויבות לעובדה שהמצוות נמצאות בפרשת וילך, ולכן שינתה את השם.

66 וראו א' סמט, "שובו אלי ואשובה אליכם (מלאכי ג, ז): פרשת התשובה והגאולה (ל, א–י)", עיונים בפרשות השבוע – ויקרא במדבר דברים, סדרה ראשונה, ירושלים תשס"ב, עמ' 400–416, בתחילת עיונו שם, עמ' 400–402.

לעומת פרשת ניצבים העוסקת בברית, פרשת וילך, אף שקצרה היא, קשה מאוד לאפיון חד. בכל זאת ניכרים בה שלושה מוטיבים החוזרים במקומות שונים וללא סדר ברור:⁶⁷

- א. מינוי יהושע ומעבר הירדן;⁶⁸
 ב. קיום הברית והתורה הכוללת את מצוות הקהל ומצוות כתיבת ספר תורה, ושתיהן חד הן שהרי עיקרו של ההקהל הוא הקראת התורה על ידי המלך;⁶⁹
 ג. עדות השירה:⁷⁰ השירה תהיה לעזר בשמירת התורה "כי לא תשכח מפי זרעו" (כא).

המכנה המשותף של רוב הנושאים בפרשות אלה הוא המחויבות. מחויבות האדם, מחויבות העם, ובצורה מפתיעה גם מחויבות האל.

בפרשת התשובה תולה ה' את שיבתו אל העם בשיבת העם אליו: "ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקלו [...]": **ושב** ה' אלקיך את שבותך ורחמך **ושב** וקבצך" (ל, ב-ג).

וכן בפרשת וילך: "ה' אלקיך הוא עבר לפניך הוא ישמיד את הגוים האלה מלפניך וירשתם" (לא, ג).

אם נסכם את נושאי שתי הפרשות, ניכר שהברית הוא המוקד המרכזי. אשר על כן דומות הן מאוד לנושא שעלה מתוך פרשת כי תבוא – המחויבות, אלא ששם הדגישה התורה את העוצמה שבמילים וכאן את המחויבות הבאה לידי ביטוי גם במעשים.

פרשות האזינו-וזאת הברכה

שתי פרשות אלה, למרות היותן פרשות נפרדות הנקראות תמיד כל אחת בפני עצמה, נסקרות על ידינו יחד בגלל הקשר ביניהן:⁷¹

- 67 בסוגיית מבנה הפרשה ראו נ' לוי, "וילך משה: סיומה של תורה וסגירת מעגל", מגדים מ (תשס"ד), עמ' 25-30; נ' הלפגוט, "סמיכות פרשיות בסידרת וילך ומשמעותן", עלון שבות בוגרים ד (תשנ"ה), עמ' 13-16.
 68 לא, א, ז, יג, יד, כג.
 69 כדוגמת פרשת ניצבים, גם בפרשת וילך מופיעה המילה ברית חמש פעמים: פסוקים ט, טז, כ, כד (פעמיים).
 70 המילה "שירה" מופיעה אף היא חמש פעמים: פסוקים יט (פעמיים), כא, כב, ל. השורש עו"ד (מלשון עדות) מופיע בפסוקים יט, כא, כד.
 71 וראו א' סמט, "שירת האזינו וברכת משה כשני הצדדים של אותה מטבע", עיונים בפרשות השבוע – ויקרא במדבר דברים, סדרה ראשונה, ירושלים תשס"ב, עמ' 433-451. במאמרו הוא מציג עוד נקודות דמיון בין השירה לברכות.

א. שתיהן נאום שירי ;

ב. שתיהן משלבות בין תיאור מן העבר לנבואות עתידיות.

כך פרשת האזינו הפותחת⁷² ב"זכור ימות עולם" (לב, ז), קרי ימי הבריאה, ומסתיימת (לו-מג) בנקמתו העתידית של ה' באויבי ישראל שתהווה גאולה לעם ישראל: "אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם" (שם מא). וכך פרשת וזאת הברכה, שיש בה מן הברכות העוסקות מעט באירועי העבר, כדוגמת הברכה ללוי: "וללוי אמר תמיד ואוריך לאיש חסידך אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה" (לג, ח), אך היא כוללת בעיקר ברכות הנוגעות לעתיד כדוגמת הברכה לבנימין: "לבנימן אמר ידיד ה' ישכן לבטח עליו חפץ עליו כל היום ובין כתפיו שכן" (יב), או זו של דן: "ולדן אמר דן גור אריה יזנק מן הבשן" (לג, כב). נושא נוסף המשותף לשתי הפרשות הוא תהליך הפְּרָדָה של משה. פרשת האזינו מסתיימת בכך שמשה מצטווה לעלות אל הר העברים לראות את הארץ ולמות שם (לב, מט), אך בפועל הדברים קורים רק בסוף פרשת וזאת הברכה (לד, א-ו).

אם נסכם, שתי הפרשות גם יחד בונות את תהליך הפְּרָדָה של משה. תהליך זה מורכב ממחויבות ללמוד מן העבר⁷³ מחד גיסא, ומברכה להצלחה מאידך גיסא, כך שלמרות השוני המהותי בין הפרשות, המתבטא בכך שפרשת האזינו היא נאום המיועד לכול, ואילו פרשת וזאת הברכה היא ברכה נפרדת לכל שבט ושבט, עניינין זהה: המחויבות כלפי ה' המנהיג את העולם ובמיוחד את עמו, מן העבר המורכב ועד לעתיד המבורך.

נשאלת אם כן השאלה: מדוע לא קוראים את שתי הפרשיות הללו יחד? התשובה מחזירה אותנו לכלל שכבר הוזכר, שיש לקרוא את פרשת התוכחה (כי תבוא) לפני ראש השנה. לו היינו מחברים פרשות אלה היה נוצר חוסר של פרשה לאחר ראש השנה, דבר שהיה מאחר את קריאת פרשת כי תבוא.

72 הבבלי (ראש השנה לא ע"א) נותן סימן למבנה הפרשה "הזיו לך", ורש"י שם, וכן מסכת סופרים ורבנו חננאל המוזכרים בתוספות שם (ד"ה הזיו לך), מבארים את החלוקה בצורות שונות. ספורנו בפרשתנו (לב, ז), המנסה לבאר את המושג, מציג בפועל חמש תקופות בלבד.

73 וזהו הסיום כעין פתיחה (אינקלוזיו), שהרי לדעתנו בזה גם פתח הנאום בפרשת דברים, ראו לעיל בסיכום סקירתנו לפרשת דברים.

סיכום

אם נסכם את כל ההגדרות שנתנו לאחת עשרה פרשות הספר, נקבל את המרכיבים הבאים:

- א. לקחי העבר כמרכיב יסודי בהכנה לעתיד;
- ב. התורה כיסוד דתי שעל פיו יש לפעול בעתיד;
- ג. ירושת הארץ המותנית בהתנהגות הדתית של העם;
- ד. "המקום" על מופעיו החיוביים והשליליים;
- ה. מערכת ההנהגה הישראלית;
- ו. המשפחה היהודית. אם תרצה אמור: הנהגת האדם את עצמו ומשפחתו בתוך החברה;
- ז. הברית הכוללת הצהרות ומחויבות הדדית בנוכחות עדים;
- ח. ברכה ופְּרָדָה.

כפי שפתחנו, אין אנו יודעים את הנימוק לחלוקת פרשות השבוע שקבעו חכמי בבל ושעל פיה נוהגים אנו לקרוא את פרשות השבוע. אולם תרשים זה חושף היטב את המבנה המתוחכם של נאום משה בספר דברים. ארבעה חלקים לנאום:

- א. יסודות היסטוריים ודתיים: אירועים מן העבר שיש ללמוד מהם, והתורה כיסוד הכרחי;
- ב. העתיד הצפוי מן הכלל אל הפרט: ירושת ארץ ישראל, בניית המקדש שהוא המקום המקודש בה, מערכת ההנהגה שצריך להקים בה וניהול נורמלי של משפחה אישית של כל פרט, כאשר גם החברה הישראלית נחשבת משפחה במידה מסוימת;
- ג. חתימת החוזה: הצהרה, עדים ומחויבות הדדית;
- ד. פְּרָדָה וברכה.

עיקר חידושנו במאמר זה הוא ההוכחה לכך שיש סדר בחלוקת פרשות הספר, וודאי בשמונה הראשונות. סדר זה עובר מן העבר אל העתיד הקרוב והרחוק, כאשר בלב הנאום יש מעבר מדורג המתחיל במושג המופשט של ארץ, ממשיך אל לבה של הארץ, פונה משם לאנשים האמורים להנהיג את הארץ,

ולאחריהם מתייחס לאדם הפרטי שצריך לחיות בה במחויבות דתית עמוקה על
פי כללים שחתמו עליה בברית בשמו אבותיו – אבותינו.⁷⁴

74 רעיון אחר למטרתו של הספר הציג י' שביב, "ספר ההזדמנות השניה", מגדים יד (תשנ"א),
עמ' 32–38.